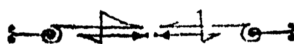
રાજપૂત ગ્રંથાવલિ.

ગ્રંથ ૪ થો.

લેખક તથા પ્રકાશક,

રત્નસિંહ દીપસિંહ પરમાર

નવાવાસ હાણાપીઠ અમદાવાદ.

શા. ખુપચંદ અમીચંદના ધી સુરત "જૈન" એન્જીન પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં પ્રભુશંકર નરભેરામ વ્યાસે છાપ્યું, ખપાટીયા ચકલા સુરત.

કીંમત રૂ. ૦-૧-૯

માણિકાદેવી.

પ્રથમ પરિચ્છેદ,

અહા ! ગ્રીષ્મ ઋતુ ખરેખર અતિ ભયંકર હોય છે. તેમાં પણ વૈશાખ મહિનાથી તો પ્રભુ તોબાહ ! એ ઋતુના ધ્યાન માત્રથી પ્રસ્વેદ ફુટી નીકળે છે તો પછી જેની ઉપર એ બલા આવી પડે છે તેનું તો પૂછવુંજ શું ? તેનું તો છઠ્ઠીનું દુધ કાઢી નાખે છે. બપોરનો સમય છે. સૂર્ય ભગવાન આકાશની વચ્ચો વચ્ચ સ્થિત રહી પોતાનાં અગ્નિ બાણ સમાન કિરણો ફેંકી સંસારી જીવોને ભસ્મ કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યાં છે. અને પૃથ્વી પર ક્રોધથી એવી લાલચોલ આંખો કાઢી રહ્યા છે કે જાણે તેને ક્ષણ માત્રમાં નષ્ટ કરી નાંખશે.

આ સમયે એક યુવક સૈનિક અધિકારીના જેવો ચકચકિત પોશાક પહેરી બડા ઠાઠમાઠથી સુનસાન જંગલમાં પોતાનો તેજી ઘોડો ફેકતો પૂર્વ દિશા તરફ ચાલ્યો જતો હતો. તેના જમણા હાથમાં બરછી હતી અને ડાબા હાથમાં લગામ હતી; પીઠપર ઢાલ લટકી રહી હતી અને એક બગલમાં પિસ્તોલ તથા બીજીમાં એક નાની તથા એક મોટી એવી બે તલવારો આવી રહી હતી. ઘોડો અતિ રોબદાર હતો. તે કાન ઊંચા કરી ગર્દન ઉઠાવી પવનવેગે ચાલ્યો જતો હતો. જોતજોતામાં તે બીચ જંગલ ઓળગી સપાટ મેદાનમાં આવ્યો. ઉક્ત

યુવકે તપથી વ્યાકુળ થઇ ઘોડાને એડ મારી તેની ગતિમાં વૃદ્ધિ કરી યદ્યપિ ઘોડો કેટલાક કોસની મજલ કરી થાકથી પ્રસ્વેદમાં ગરકાવ થઇ ગયો હતો અને તાપથી વ્યાકુળ થઇ ગયો હતો તો પણ તે પોતાના સ્વામિની આજ્ઞાને માનઆપી પૂરપાટ દોડયોજ જતો હતો

આવા સુનસાન મેદાનમાં અને આવી ગ્રીષ્મઋતુમાં ખરા મધ્યાન કાળે અશ્વ દોડાવવો એ કાંઇ હાંસી ખેલ નથી. એ જાનના જોખમનું કામ છે. કોસોના કોસો સુધી છાયા વાળા વૃક્ષોનું નામ નિશાન પણ નથી. અને કાંય નદી કે કૂપ પણ નથી અનેક કોસો સુધી સૂર્યના તાપથી લાલચોળ અંગારા જેવી બનેલી મરૂ ભૂમી દેખાતી હતી. પક્ષીઓ તાડ, બાવળ, વગેરે વૃક્ષોપરના પોતાના માળામાં ભરાઇ બેઠા હતા. આકાશમાં પક્ષીઓ ઉડતાં દેખાતાં નહોતાં. કે પૃથ્વી પર પશુઓ ચરતાં દૃષ્ટાગોચર થતાં નહોતાં પ્રાણીમાત્ર તાપથી હેરાન થઇ રહ્યાં હતાં. આવા ભયાનક કાળમાં તે સ્થાને ક્યાંય પણ મનુષ્ય ચાલતાં ન દેખાય તો તેમાં શું આશ્ચર્ય! આવા આપત્તિકાળમાં આપણો નવ યુવક પોતાના તેજી અશ્વપર આરૂઢ થઇ મેદાનમાં પૂરપાટ ચાલ્યો જતો હતો.

અમે ઉપર જણાવી ગયા તે પ્રમાણે ઉક્ત યુવક પોતાના અશ્વને પૂર્વ તરફ ફેંકતો ચાલ્યો જતો હતો. ઘામને લીધે તેના સમગ્ર અંગમાં પ્રસ્વેદના રેલા ચાલી રહ્યા હતા. તેનુ મુખ આરક્ત બની ગયું હતું. આવી દશામાં પણ દ્રઢતાપૂર્વક આગળ ધસ્યા જવું એ આપણા વીર યુવાનનુજ કામ હતું.

જોત જોતામાં તે બાજી પાંચ સાત ગાઉ ચાલ્યો ગયો. ગરમી ગરમી તૃષા અને પરિશ્રમને લીધે અશ્વ અને સવાર ઉભય વ્યાકુળ બની ગયા હતા પરંતુ ક્યાંય જલાશય પણ નહોતું અને વિશ્રાંતિ લેવાનું સ્થાન પણ નહોતુ. તો પછી યુવક પોતાનો અશ્વ આગળી ફેંકવા શિવાય બાજુ શું કરે?

બિચાર ઘોડો પણ કાઠિયાવાડી પ્રસ્વેદમાં ગરકાવ થઇ પૂર્વ તરફ દોડયો જતો હતો. તનો વેગ જરા ઘટયો કે સવારની ચાબુકનો સપાટો તેના ઉપર આવી પડતો હતો. યદ્યપિ તે યુવક આવી શીઘ્રતાથી ચાલ્યો જતો હતો તો પણ જલપાન અને ક્ષણભર વિશ્રાંતિ સ્થાનો

માટે તે એકાદ સારાં સ્થળની તપાસ પણ કરતો જતો હતો. કારણ કે હવે વિશ્રાંતિ લીધા વિના પ્રાણ પણ બચવા કઠિન હતા એવામાં અગ્નિકોણ તરફ તેની દ્રષ્ટિ જતાં અર્ધ કોસના અંતરે એક ડુંગરી તેના જોવામાં આવી તેને જોતાંજ આપણા યુવકને કાંઇક આશા ઉત્પન્ન થઇ અને તેના અંગમાં બમણું બળ આવ્યું. અલ્પ સમયમાં તે ઉક્ત ડુંગરીની પાસે જઇ પહોંચ્યો. ત્યાં તેને એક વિશાળ દેવ મંદિર ભગ્નદશામાં દ્રષ્ટિગોચર થયું.

તે યુવકે અશ્વપરથી ઉતરી તેને ચરવાને છોડી દીધો. જેવી રીતે બાજપક્ષી તીતર ઉપર તૂટી પડે છે અથવા વ્યાઘ્ર બકરીની ઉપર ત્રાપ મારે છે તેવી રીતે તે ઘોડો પોતાના સ્વામિના હાથમાંથી છૂટો એક કીચડથી ભરેલા ખાડા તરફ ધસ્યો. તે ઉક્ત ખાડામાંનું મેલું પાણી પી અહીં તહીં સુકુ ઘાસ ચરવા લાગ્યો.

યુવકે પોતાની તૃષા છીપાવવાને માટે ચોતરફ તપાસ કરી, પરંતુ ઉક્ત ખાડામાંના ગંદા પાણી સિવાય તેને ક્યાંય પણ જલ પ્રાપ્ત થયું નહિ ત્યાં કુપ, તળાવ કે વાવનું અસ્તિત્વ નહોતું. વળી આસપાસ કોઇ ગામ પણ દ્રષ્ટિગોચર થતું નહોતું કે ત્યાં જઇને તે પોતાની તૃષા છીપાવે. તે યુવક હવે જરા ઉત્સાહ ધારણ કરી ઉક્ત ખંડિયેરનું દ્વાર શોધવા લાગ્યો તે ખંડિયેરનો ઘેરાવો પા માઇલનો હતો. તપાસ કરતાં કરતાં તેને દક્ષિણ તરફ ઘાટા ઝાડોની વચ્ચે એક દરવાજો દ્રષ્ટિગોચર થયો. તેને જોતાંજ આપણા વીર યુવકના નિરાશ હૃદયમાં પુનઃ આશાનો સંચાર થયો.

ઉક્ત યુવક દરવાજાની પાસે થોભી ગયો અને ઇસ્ત અવલોકન કરવાથી તેને નિશ્ચય પૂર્વક પ્રતીત થયું કે જ્યાં સુધી અંદરથી કોઇ દ્વાર ખોલે નહિ ત્યાં સુધી આ ખંડીયેરની અંદર કોઇ જઇ શકે એમ નથી. તેને લાગ્યું કે આ દેવ મંદિરમાં અવશ્ય કોઇ રહેતું હશે તે પોતાના મનમાં બોલ્યો "જોઉં તો ખરો અંદર કોણ છે. પાણી મળે છે કે નહિ તેની તો તપાસ કરૂં અને મારે અહીં આ ડર પણ કોનો છે. ? અહીંઆં હું કોઇને વ્યર્થ સતાવવાને અથવા કોઇની સાથે શત્રુતા કરવાને તો આવ્યો નથી." આ પ્રકારે વિચાર કરી તે યુવક આગળ

વાળ્યો અને ત્રીસ પાંત્રીસ ભગન પગથીઆં ચઢી તેણે તે દ્વારને જોરથી ખડખડાવ્યું. પરંતુ અંદરથી કોઇએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ અંતે તેણે પુનઃ દ્વાર ખડખડાવ્યું પરન્તુ પુનઃ પણ તેને કાંઇ ઉત્તર મળ્યો નહિ. આ પ્રકારે તેણે પ્રાયઃ અર્ધા કલાક સુધી આમ દ્વાર ખડખડાવ્યું અને જોરથી બુમ પાડી. પરંતુ અંદરથી કોઇએ જવાબ આપ્યો નહિ અંતે તે યુવકે વ્યાકુળ થઇ અતિ મોટો ઘાંટો પાડી કહ્યું:—

" ભાઇ, આ સ્થાનમાં જે કોઇ હોય તેણે કૃપા કરી થોડું જલ આપી આ તરસે મરતા વટેમાર્ગુના પ્રાણ બચાવવા, આ દુર્દૈવનો ભોગ થઇ પડેલો પથિક જલ વિના પ્રાણ ખોવાની તૈયારીમાં છે. છે કોઇ પુણ્યશાલી કે જે પાણી આપી આ જીવન ખરીદી લે "

આટલું બોલી તે યુવક શાંત રહ્યો. પરંતુ તેને પુનઃ પણ કાંઇ ઉત્તર મળ્યો નહિ. આથી તે ખિન્ન થઇ અત્યંત જોરથી દ્વાર ખડખડાવી મોટી ગર્જના કરી બોલ્યો:—

" અરે શું જગતમાંથી દયા ધર્મનો નાશ થઇ ગયો છે? શું જલદાન કરતાં પણ સંકોચ થાય છે? હું અહીં આ કોઇને કાંઇ હાનિ કરવાને આવ્યો નથી, તેમજ હું કાંઇ લુંટારો નથી તો જવાબ આપતાં ડરવાનું કારણ શું છે? જુઓ ભાઇ હવે મારો કોઇ દોષ કાઢશો નહિ. જો હવે મને કોઇ પ્રત્યુત્તર નહિ આપશો તો હું દ્વાર તોડી નાંખીને અંદર ઘુસી જઇશ અને જે કોઇ દ્રષ્ટિગોચર થશે તેને પૂછી શકીશ કે તરસે મરતા વટેમાર્ગુને પાણી આપવું એ શું મહા પાપ છે?"

તે યુવકે જ્યારે આ પ્રમાણે સિંહ ગર્જના કરી ત્યારે અંદરથી કોઇએ મંદ અવાજે કહ્યું :-

" હે વટેમાર્ગુ! અમે તો દીન અનાથ સ્ત્રી જાતિ છીએ. અમને ડર લાગે છે કે કદાચ આપ અમારા શત્રુ તો નથી. અમે પદે પદે વિપત્તિથી આવૃત્ત છીએ અને આ નિર્જન મેદાન અતિ ભયાનક છે. આવા મધ્યાન કાળે આપ શસ્ત્રાસ્ત્ર ધારણ કરી અમને બાળતાંને બાળવાને આપ ક્યાંથી આવ્યા છો? આવા સમયમાં પશુ પક્ષીઓ પણ હાલતાં નથી તો આપને શી પડી કે આ સમયે આવી

અમને નાહક સતાવો છો અને બળાત્કારે દ્વાર તોડી અંદર ઘુસવા માગો છો ? બોલો આપ કોણ છો અને શા માટે અમને સતાવવાને અત્રે આવ્યા છો ?"

આ પ્રકારની કરુણા તથા ભય મિશ્રિત વાત સાંભળીને યુવક ચકિત થયો અને પોતાના મનમાં બોલ્યોઃ–આ સ્થાનમાં એવી સ્ત્રી કોણ રહે છે કે જે દુષ્ટોના હાથથી દુઃખિત થવાથી મનુષ્યને જંગલી જાનવરોથી પણ વિશેષ ભયાનક અને ક્રૂર માને છે ? આ સ્ત્રીના રૂંધાયેલા કરુણાયુક્ત શબ્દો સ્પષ્ટ જણાવે છે કે આ સ્ત્રી જગતના સર્વ પ્રકારનાં દુઃખોથી પીડિત છે અને સર્વને કોઈ નવીન આપત્તિ આવી પડે એટલા માટે તે ગભરાય છે, ડરે છે, ચોંકે છે અને સંકોચ ધારણ કરે છે. ગમે તેમ હો પરંતુ આ સ્થાન અને અત્રે રહેનાર મનુષ્યોમાં પુષ્કળ ભેદ સમાયેલો છે. જોઈએ તો ખરા એ ભેદ શું છે ?

આ વિચારમાં લીન થવાથી યુવકે કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહિ તે ઘણું ખોટું થયું. અંદરથી બોલનારી સ્ત્રીનો સંશય અધિક વૃદ્ધિંગત થયો અને તે કડક સ્વરે બોલી.

"કેમ, આપ ચૂપ કેમ થઈ ગયાં ? તમે તમારો પરિચય કેમ આપતા નથી ? બસ બસ, હું સમજી ગઈ કે કાંઈક દાળમાં કાળું જરૂર છે. ઠીક, તો હવે આપ આનો પરિચય બરાબર આપો, અને નહિ તો તમારો રસ્તો ગ્રહણ કરો. અહીંઆ ભામટાઓને માટે લેશ પણ સ્થાન નથી. જાઓ ચાલ્યા જાઓ તમારો રસ્તો માપો યાદ રાખ– જોકે આ દરવાજો આપનાથી તૂટે એમ નથી."

આવો શુષ્ક પ્રત્યુત્તર મળવાથી આપણા યુવકના ચિત્તની દશા કેવી થઈ હશે તે કહેવું રહેલું નથી. તે બોલ્યોઃ–

"હે ભગવાન્ ! આ શું તમાશો છે ? એક શ્રમિત મનુષ્યનાં તૃષાથી પ્રાણ નીકળી રહ્યા છે અને કોઈનામાં લેશ પણ દયા આવતી નથી કે બે જલબિંદુ આપી તેના પ્રાણ બચાવે અફસોસ આ તે કેવું અંધેર છે ? હે સુશીલા, હે. સતી, તમે ગમે તે હો તમને દુષ્ટોના હાથથી ગમે તેવી સતામણી થઈ હો, તમને આઠે પહોર તમારા જાન માલનો ભય રહેતો હો, તમે બત્રીસ દાંતોની વચ્ચે રહેલી જીભની પેઠે

તમે તેટલા દબાણમાં રહેતા હો, તો પણ સ્મરણમાં રાખજો કે હું અત્રે કોઇને સતાવવાને આવ્યો નથી. સતી, જે ક્ષત્રિય સંતાન છે, જેના શરીરમાં શુદ્ધ ક્ષત્રિય રૂધિરનું એક બિંદુ પણ છે, તે પોતાના વૈરીઓની સ્ત્રીને પણ અપમાન કરતો નથી કિંવા કષ્ટ આપતો નથી હે દુઃખી સ્ત્રી, હું ધર્મની સાક્ષી આપી કહું છું કે યદિ તમે મારાં શત્રુ પણ હશો તો પણ આ સમયે મારાથી ડરવાનું કાંઇ પ્રયોજન નથી. અને યદિ મારાં શત્રુ નહોતો હવેથી મને તમારો હિતૈષી અને શુભ ચિંતક ગણો. આજથી હું મને પાણી પાઇ મારા પ્રાણ બચાવ નારને માટે પ્રસંગ આવત પ્રાણાર્પણ કરવાને તત્પર રહીશ. બસ, એથી વિશેષ કહેવાનું મારામાં સામર્થ્ય નથી. આટલું કહેવાથી મારા પર વિશ્વાસ આવેતો ઠીક, નહિતો નાં કહીદો કે હું પાણી પીધાવિનાજ આવ્યો જાઉં. પછી ભલે પ્રાણ રહે કે જાય. બોલો, હવે શું કહો છો?"

"ઠીક, થોભો દ્વાર ખોલું છું" એટલું બોલી તે સ્ત્રીએ દ્વાર ખોલ્યું અને આપણા વીર યુવકને જોઇને આશ્ચર્ય ચકિત થઇ ગઇ. તેને પોતાની સન્મુખ એક વીસ બાવીસ વર્ષનો પરમ સુંદર યુવક સૈનિક પોશાકમાં સજજ થએલો દ્રષ્ટિગોચર થયો. તેનું મુખ કુંદન સમાન પ્રકાશતું હતું અને રાજતેજની સાક્ષી પુરતું હતું. તેના અંગનો પ્રસ્વેદ સુકાતો જતો હતો, તો પણ પરિશ્રમનો સંપૂર્ણ પરિહાર હજી થયો ન હતો તે એક પગથયા પર પોતાનો ભાલો ટેકવી. તેપર પોતાના શરીરનો ભાર દઇ ઉભો છે તેનાં વસ્ત્ર રક્ત બિંદુઓથી છંટાઇ ગયાં છે અને શરીરપર કેટલેક સ્થળે તલવારના નાના ઘાવ થવાથી તેમાંથી હજી થોડું થોડું રક્ત વહ્યા કરે છે. વહી ગએલું લોહી જામી ગયું છે તેણે એક ઢાલ, બે તલવાર, એક ખંજર અને એક પીસ્તોલ પોતાના શરીર પરથી ઉતારી પગથીયાપર મૂકી છે અને તૃષા છીપાવવાની આતુરતાથી પોતાના ઓઠ ચાટી રહ્યો છે.

ઉક્ત સ્ત્રી પોતાના સન્મુખ ઉભેલા યુવકને જોઇ ચકિત થઇ તેને નીચેથી ઉપર સુધી વારંવાર નિહાળવા લાગી અને પોતાના મનમાં તરેહ તરેહવાર વિચાર કરવા લાગી પ્રથમંતો ઝટ દ્વાર બંધ

કરી ચાલ્યા જવાનો વિચાર હતો. પરંતુ પાછળથી યુવકની પ્રતિજ્ઞાનું સ્મરણ થતાં તે ઉભી રહી.

યુવકે પણ તે સ્ત્રીને પગથી મસ્તક પર્યંત સારીરીતે નીરખી અને મનમાં બોલ્યો "માન ન માન પરંતુ આ સ્ત્રી મારો રક્ત મય દેખાવ જોઇ ભયભીત બનીગઇ છે. તો એ પ્રથમથીજ પુરૂષના નામથી ડરે છે, તો હવે મારો આ રક્તમય દેખાવ જોઇ ભયથી કંપાયમાન થાય તેમાં શીનવાઇ ?"

આવો વિચાર કરી તે યુવકે મિષ્ટસ્વરે કહ્યું "હે સૌભાગ્યવતી આશ્ચર્યની વાત છે કે મેં પ્રતિજ્ઞા લિધી તે છતાં પણ તમે ડરો છો ? હું આવા સમયે આવ્યો અને મારો દેખાવ આવો રક્તમય છે, તે જોઇ આપ ડરી ગયા છો; પરંતુ આવી રીતે ભયગ્ર-સ્ત થવાનું કાંઇ પ્રયોજન નથી લેશ પણ શંકા રાખશો નહીં, જે ક્ષત્રિય મુખેથી એકવાર પ્રતીજ્ઞા કરી પાછળથી તેનો ભંગ કરે તે ખરો ક્ષત્રિય નથી માટે હવે આપના મનમાંથી ભય દુર કરી સત્વર મને જલ આપો."

"અરે ઓળખ્યા, ઓળખ્યા મહારાજ," એટલું બોલી તે સ્ત્રી અટકી પડી. અને આ તરફ "મહારાજ" એ સંબોધન સાંભળી આ-પણા યુવકની એવી દશા થઇ કે તેના મુખપરથી એકાએક રંગ ઉડી ગયો, અને યથાશક્તિ પોતાના મનની સ્વસ્થતા જાળવી તેણે ઉક્ત સ્ત્રીને કહ્યું:—

"આપ કોણ છો? અને મને "મહારાજ"ની સંજ્ઞાથી શા માટે બોલાવો છો?"

તે સ્ત્રીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો "કેમ, મહારાજ, આપ એટલાબધા ગભરાઇ કેમ ગયા? યદિ મારાથી કાંઇ અપરાધ થયો હોય તો મને ક્ષમા કરશો હે પ્રભુ હું એક તુચ્છ દાસી છું. મને "તમે તમે" કહી લ-જ્જીત કરશો નહીં. હું જેમ મારી સ્વામીનીની દાસી છું તેમ આપની પણ લોંડી છું અને હવે મને એટલી તો ખાત્રી થઇ છે કે આપ મારૂં કાંઇ ભલું ન કરશો તેમ બુરૂ પણ નહીં કરશો, ભવિષ્યની વાત તો વધાતા જાણે, આવો, અંદર આવો."

આમ કહેતી કહેતી તે સ્ત્રી એક બાજુ ખસી ગઈ, અને તે યુવકે પ્રભુ સ્મરણ કરતાં કરતાં અંદર પ્રવેશ કર્યો. તે યુવકે જ્યાં એક પગ અંદર મૂક્યો અને સામે દ્રષ્ટિપાત કર્યો કે તેની રહીસહી ધીરજ પણ નષ્ટ થઇ આ સમયે તેના ચિત્તની જે દશા થઇ તે ધીમે ધીમે સ્વયં પ્રકટ થશે

તે દ્વારની બરાબર સામે બીજા દ્વારની બારસાખ પકડીને એક પંદર-સોળ વર્ષની સુંદરી ઉભેલી તેને દ્રષ્ટિગોચર થઇ તે તેની સામેજ અનિમિષ નેત્રે જોઇ રહી હતી. તેમની આંખ જ્યાં મળીકે તે બાળા લજ્જાયમાન થઇ હઠી ગઇ, પરંતુ તે ઉભયની આંખોથી લડાઇનો મર્મ દ્વાર ખોલનારી સ્ત્રી સંપૂર્ણ રીતે સમજી ગઇ. તે મનમાં બોલી આ "લજ્જાવતી બાલાની ચંચલતા તથા રૂપ રંગના તરસ્યા યુવાની આતુરતા સત્વર કોઇ નવોજ રંગ દર્શાવશે."

અસ્તુ હવે જે બનશે તે જોઇશું પરંતુ અદ્યપિ આ સંયોગ નો પરિપાક થવાને વાર છે. તેથી અમે તે સંબંધે અત્રે કાંઇ પણ નિર્દેશ કરતા નથી.

યુવાનને અંદર તેડી ઉક્ત સાવધાન સ્ત્રીએ તે દ્વાર પ્રથમની પેઠેજ બંધ કરી દીધું તે દ્વાર બંધ થતાં તુરતજ યુવકે પાછા ફરી પ્રકાશ કર્યો "કેમ દ્વાર શામાટે બંધ કરો છો. ?"

સ્ત્રીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો "શું આપને ડરલાગે છે ? આટલા બધા ગભરાઓ છો શા માટે ? હથિયાર તો આપના હાથમાં છેજ"

આટલું બોલી તે વિચિત્ર સ્ત્રી ત્યાંથી ખસીગઇ અને તે યુવક શિવાલયના સભામાં મંડપમાં એકલો રહ્યો. કહેવાની કાંઈપણ આવશ્યકતા નથી કે તે યુવકે પોતાનાં સમગ્ર શસ્ત્રાસ્ત્રો પોતાની સાથે લઈ લીધાં હતાં.

આ યુવક કે જેને ઉક્ત દ્વાર ખોલનારી સ્ત્રીએ "મહારાજ" ના સંબોધનથી બોલાવ્યો હતો તે કોણ છે તે જાણવાને અમારા પાઠકો આતુર બની રહ્યા હશે. તેમજ ઉક્ત ભગ્ન મંદિરમાંની બે સુંદરીઓ કે જેમાંની એક યુવતી અને બીજી ષોડશી હતી તેઓ કોણ હતી અને

ઉક્ત મંદિર ક્યાં આવેલું હતું તથા ઉક્ત યુવકનો પોશાક રૂધિરમય શા માટે હતો તે જાણવાને પણ અમારા પાઠકો ઉત્કંઠિત હશે.

કિંતુ, પાઠક મહાશયો ! ધૈર્ય રાખો; ઉચિત સમયે સર્વ ભેદ આપો આપ પ્રકટ થઇ જશે અને કોઇ પણ વાત ગુપ્ત રહેશે નહિ. હાલમાં આ રહસ્યનું ઉદ્ઘાટન થઇ શકે એમ નથી.

દ્વિતિય પરિચ્છેદ,

સાક્ષાત્કાર.

યુવતીએ આવીને કહ્યું 'પ્રતીત થાય છે કે હજી આપે સ્નાન કર્યું નથી માટે આપ પ્રથમ નિત્યકર્મથી નિશ્ચિંત થાઓ. એટલીવારમાં હું રસોઇ તૈયાર કરી નાંખીશ.'

યુવક-'તમે મને વારંવાર 'મહારાજ' ની સંજ્ઞાથી શા માટે બોલાવો છો ? તમે કોણ છો ? અને ક્યાંના રહેવાસી છો ?'

યુવતી-'આપને ભય લાગે છે કે શું ? આપ વીર પુરૂષ થઇ શા માટે ડરો છો ?'

યુવક-'વાહ ! મારા પ્રશ્નનો આજ ઉત્તર છે કે ?'

યુવતી-'ના, તેમ નથી. પરંતુ અત્રે દિવસના પણ ભય રહે છે, કિંબહુના રાત્રિ કરતાં દિવસે વિશેષ ભય રહે છે, તેથી કદાચ આપ ડરતા હો.'

યુવક'-તમારી વાતમાં અવશ્ય ભેદ રહેલો છે, અને આ સ્થાન પણ ભયથી ખાલી નથી.'

યુવતી—'ઠીક'

યુવક—'કહેવાથી કાંઇ હાની ન હોય તો કહો'

યુવતી—'હાની પણ છે અને ભય પણ છે, તેથી કહી શકતી નથી, માટે આપ ક્ષમા કરશો.'

આટલું બોલીને પેલી સ્ત્રી બીજા ઘરમાં ચાલી ગઈ અને યુવક હતાશ થઇ શ્રમ પરિહાર કરવાને તથા ઉક્ત આશ્ચર્યમય ઘટનાપર વિચાર કરવાને ત્યાંજ બેસી ગયો માનવશૂન્ય જંગલ તેમાં ભગ્નાવશિષ્ટ મંદિર, તેમાં કેવળ બે સુંદરીઓનો નિવાસ, 'મહારાજ'ની સંજ્ઞાથી સંબોધન, પ્રશ્ન કરતાં ભેદનો પ્રકાશ ન કરવો વા ઉડાઉ ઉત્તર આપવો આ તેના ચિંતનના વિષયો હતા આ વિચારથી કાંઇ ફળની પ્રાપ્તિ થઇ નહી અને મંદિરમાં આમતેમ દ્રષ્ટિપાત કરવા લાગ્યો, તેને પ્રાપ્તિ થયું કે મંદિર જેવું બહાર જીર્ણક્ષીર હતું તેવું તે અંદરથી નહેતું, અંદરના ભાગમાં તે દ્રઢ લાલ પત્થરોથી બાંધવામાં આવેલું હતું અને ચો તરફની દિવાલપર અનેક દેવ દેવીઓનાં રંગબેરંગી ચિત્રો ચિત્રિત કરવામાં આવેલા હતાં, મંદિરમાં સ્ફાટિક નિર્મીત વિશાળ શિવ મુર્તી સ્થાપિત હતી અને તેની બાજુમાં સિંહારૂઢ ગિરિજા દેવીની પ્રશાંત મુર્તી સ્થાપિત હતી તેની સન્મુખ એક મોટો નંદિ સ્થિત હતો તે શિવાય અનેક પત્થરની મુર્તીઓ ચો તરફ સ્થિત હતી શ્વેત પાષાણનો ચોક બનાવવામાં આવ્યો હતો, કયાંક પૂષ્પો, કયાંક બિલ્વપત્રો, કયાંક ધુપ એમ ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે પૂજાની સામગ્રી રાખવામાં આવી હતી આવા આવા નિર્જન સ્થાનમાં આવું મંદિર તથા તેમા મોહક શંકરમુરતી જોઇને તે યુવકના મનમા શાંતિની સાથે ભક્તિનો ઉદય થયો. તે વિશ્વેશ્વર મહાદેવની સન્મુખ ઉભો રહી હાથ જોડી નાના પ્રકારે સ્તુતિ કરવા લાગ્યો, અને તેનો કંઠ ગદ્દગદીત થયો, અંગ રોમાંચિત થયું અને નેત્રોમાં પ્રેમાશ્રુ આવ્યું, તે સ્તુતિના અંતિમ ભાગમાં બોલ્યો.

'હે પ્રભો! આપના શ્રીચરણોનાં વિશ્વાસેજ હું આ મહત્કાર્ય કરવાને બહાર પડયો છું. હે નાથ! આ વિશ્વમાં આપના શિવાય આ નિરાશ્રયનો આધાર અને નિસ્સહાયનો સહાયક અન્ય કોઇ નથી માટે હે પ્રભો! મને સાહાય્ય કરજો.'

તે યુવકની આંખોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગી અને તેનો કંઠ રૂંધાઈ ગયો, અને તેણે ભક્તિભાવથી ત્યાં આગળ લટકતો ઘંટ વગાડયો. તત્પશ્ચાત તે યુવકની દ્રષ્ટિ દક્ષિણ તરફના ઓરડામાં પડી, તો તેને જણાયું કે ઉક્ત ષોડષી બાળા તેના પ્રતિ જોઇ રહી હતી, પરંતુ યુવકની દ્રષ્ટિનો ભાર તેનાથી સહન ન થઇ શકવાથી તે બાલિકા તરત ત્યાંથી અદ્રશ્ય થઇ ગઇ તે યુવકે ભગ્ન હૃદય થઇ પાછા ફરી જોયું તો તેને જણાયું કે જે સુંદરીએ દ્વાર ખોલ્યું હતું તેજ સુંદરી હાથમાં જલ પાત્ર લઇને ઉભી હતી.

ઉક્ત યુવતી જે સમયે જલ લઇને આવી તે સમયે યુવક સ્તુતિ કરવામાં લિન થયેલો હતો, તેથી યુવતીના આગમનની તેને ખબર પડી નહોતી, યુવતી પણ તેની સ્તુતિ શાંત રહીને સાંભળતી હતી યુવક તેને જોઇને બોલ્યો:—

આજે આપને મારા આગમનથી ઘણું કષ્ટ થયું, જ્યાં સુધી મારા દેહમાં પ્રાણ રહેશે ત્યાં સુધી તમારા પ્રત્યેની કૃતજ્ઞતા પ્રદર્શિત કરવાને મને શબ્દો મળશે નહીં, યદિ કોઇ સમયે આ અધમ શરીર આપના ઉપકારનો કાંઇ પણ બદલો વાળી શકે તો આ નશ્વર દેહને કૃતકૃત્ય ગણીશ.

યુવતી—આપ મારા જેવી તુચ્છ દાસીને વારંવાર 'આપ, આપ' કહીને લજ્જીત શા માટે કરો છો? મારામાં એટલીબધી યોગ્યતા નથી કે હું આપના જેવા મહાનુભાવદ્વારા એ સંબોધન પ્રાપ્ત કરી શકું.

યુવક-તમે ગમેતેમ કહો, પરંતુ તમારા સ્વરૂપ અને રીતભાતથી તમે દાસી પ્રતિત થતાં નથી. દુઃખની વાત એટલીજ છે કે તમો તમારો કાંઇપણ હાલ કહેતા નથી.

એટલું બોલીને યુવકે તે યુવતીના હાથમાંથી જલપાત્ર લઇ હાથ મોંનું પ્રક્ષાલન કર્યું અને તેમાંથી થોડું જલ પી કંઠ અને હૃદયને તૃપ્ત કર્યું, પછી તે આવા આપત્તિકાળમાં યુવતીએ કરેલા ઉપકાર બદલ તેને અંતરથી ધન્યવાદ આપવા લાગ્યો. ક્ષણ પછી જલપાત્ર આપવાને માટે મુખ ફેરવ્યું તો તેને તે યુવતી દ્રષ્ટિગોચર થઇ નહીં. યુવક ત્યાં આગળ જલપાત્ર મૂકીને વિશ્રાંતિ લેવાના વિચારમાં હતો. એવામાં તેના કર્ણપટ

પર મધુર શબ્દ અથડાયા. અને તેણે બાજુના ઓરડામાં બે સ્ત્રીઓ ધીમે ધીમે વાર્તાલાપ કરતી સાંભળાઈ. યુવકે ઉત્કંઠિત થઇ તે તરફ કાન ધર્યા તો નીચે પ્રમાણે વાર્તાલાપ તેનાં સાંભળવામાં આવ્યો.

એક-હા. તમારૂં હૃદય દયાથી ભરેલું છે તેથી.

બીજી-એમને અંદર બોલાવતાં કાંઇ હાની છે. ?

એક-ઇચ્છા હોય તો તમે પોતેજ તેમની પાસે જઇને મળોને!

બીજી-તેમ કરતાં પણ શી હરકત છે ? અતિથિની સેવા કરવી એ શું ધર્મ વિરૂદ્ધ છે ?

એક-તમારૂં ચિત અતિ સરલ છે, તમે હજી સંસારની ઘટનાઓ સારી રીતે જાણતા નથી, તમે લેશ પણ વિચાર કર્યા વિના એકદમ સર્વ વિષયપર પોતાનો નિષ્કપટભાવ પ્રદર્શિત કરી દો છો, સંસારમાં અનેક પ્રકારના જીવો છે માટે સારી રીત પરીક્ષા કર્યા વિના કોઇની ઉપર વિશ્વાસ કરી લેવો એ સર્વ નાશનું મૂળ છે, વળી આપણી પ્રસ્તુત સ્થિતિમાં આપણે અતિ સાવધાનતાપૂર્વક વર્તવું જોઇએ.

બીજી-ચાલ દુર થા, આજે તને થયું છે શું. કે તું મને આ પ્રકારે છેડે છે ? કોઈ સજ્જન પ્રત્યે અવિશ્વાસ રાખવો એ શું મનુષ્યતા છે ?

એક-તમે કાંઇ સમજતાં નથી, નીતિકારોએ સંપૂર્ણ પરિચય વિના પરપુરૂષને ઘરમાં રાખવાનો નિષેધ કરેલો છે.

બીજી-પરન્તુ સજ્જન દુર્જન તેના મુખપરથીજ પરખાઇ આવે છે.

તત્પશ્ચાત્ ત ઉભય સુંદરીઓનો સ્વર એટલો મંદ પડી ગયો કે યુવક તેમનો વાર્તાલાપ કાંઇ સમજી શકયો નહીં. પરન્તુ જે વાત તેના સાંભળવામાં આવી તેથી તેના આશ્ચર્યની સીમા રહી નહિ. યુવક ઉત્કંઠાથી તેમના તરફજ પોતાના કાન ધરી રહયો, પરંતુ પછી કાંઈપણ તેના સમજવામાં આવ્યું નહીં, પછી તે મનમાં બોલ્યો:—

આ તે કેવી લીલા ! આ ઉભય સુંદરીઓ કોણ છે ? અહો, એના સ્વર કેવા મિષ્ટ છે ! પાછળથી બોલનારી સુંદરીનો સ્વર મધુર અને સરલતાયુક્ત છે પહેલી સુંદરીનો સ્વર પણ મીઠો છે. પરંતુ તેની વાણીમાં કાપટય છે. શું એજ આ સ્થાનની અધિષ્ટાત્રી છે ? જો હું

એમ પ્રતિત થતું નથી, એનો ભેદ હજી સમજાયો નથી, તો પણ એટલું તો નિશ્ચયપૂર્વક જાણી શકાય છે કે એનેકાઇ ક્રુર અને દુષ્ટ માણસે સતાવેલી છે, કારણ કે એ મનુષ્ય જાતીને અતિ ધૃણાની દ્રષ્ટિથી જુએ છે અને નિર્જન સ્થાનમાં અબલાજનોપર પુરૂષથી શંકિત થાય એ ઉચિતજ છે, શું એ પરિચારિકા હશે ? પરંતુ તેનામાં તેવા લક્ષણો પ્રતીત થતાં નથી. અને બીજી શું તેની સ્વામીની છે ? જો તેમ હોય તો સખીભાવ શા માટે વ્યંજીત થાય છે ? કાંઇ સમજ પડતી નથી.

યુવકને વિશેષ તર્કવિતર્ક કરવાનો અવકાશ મળ્યો નહિ, કારણકે હાથમાં પંખો લઇ એક સુંદરી તેની સન્મુખ આવીને ઉપસ્થિત થઇ. યુવક કાંઇ કહેવા જતો હતો એવામાં તે બોલી. ?

આ સ્થળ આપને યોગ્ય નથી. અંદર આવી વિશ્રામ કરો "

યુવતીએ હસીને પ્રત્યુત્તર આપ્યો:—

" આ સ્થાન ઉત્તમ છે શું મારે અહિઆ સદા રહેવું છે કે સ્થાન સારૂં છે કે માઠું તેનો હું વિચાર કરૂં ! "

થોડા વિશ્રામને માટે વિશેષ અડંબર કરવાની શી જરૂર છે ? વળી તેમ મહા અન્યાય યુકત કાર્ય કરવાને પ્રસ્તુત થયા છો "

" કયું કાર્ય ? "

'તમે શું હમણાંજ કહ્યું નહેતું કે अज्ञातकुलशील स्यवासो देयोनकर्हिचित्‌ " માટે તમે મને વિશ્રાંતિ સ્થાન આપીને નીતિ શાસ્ત્ર પર કલંક લગાડયું છે. અને હું એકાંત સ્થલમાં સ્ત્રીઓની સાથે વિશેષતઃ અપરીચિત સ્ત્રીઓની સાથે રહેવું ધર્મ વિરૂદ્ધ ગણી હવે અત્રેથી પ્રસ્થાન કરૂં છું "

એમ બોલતો બોલતો યુવક ઉઠીને ઊભો થયો સુંદરીને લાગ્યું કે કદાચ અમારી વાતો સાંભળી એમને ખોટું લાગ્યું હશે અને તેથી એઓ ચાલ્યા જશે. પશ્ચાતાપ અને લજ્જાથી તેનું શીર અવનત થયુ અને હવે શું કરવું તે વિષે વિચાર કરવા લાગી.

આ સમયે બાજુના ઓરડામાંથી એક મધુર અને ધીમો હાસ્યધ્વની તે યુવકના કર્ણપટપર અથડાયો. તેણે તે તરફ દ્રષ્ટિપાત કર્યો તો

ઓરડાના દ્વારની સાથે ઉકત ષોડષી બાલિકા ઉભી રહી તેના પ્રતિ અનિમિષ નેત્રે જોતી તથા સાડીના છેડા વતી પોતાનું મુખ ઢાંકી રમી ત કરતી જણાઇ યુવાનની દ્રષ્ટિ સાથે તેની દ્રષ્ટિ મળતાંજ તે લજ્જીત થઇ એક તરફ હઠી ગઇ. યુવતીકે અદ્યાપિ સંપૂર્ણ : તે રૂપવંતી સુંદરીનું મનોહર ચિત્ર પોતાના હૃદય પર અંકિત કર્યું નહોતું તથાપિ તેના પ્રતિ ક્ષણ ભર દ્રષ્ટિ પડવાથી પણ તેને અપાર સુખ થયું. યુવક સ્થંભિત થઇને તેના પ્રતિ દ્રષ્ટિપાત કરવા લાગ્યો પરંતુ તે સુંદરી ક્ષણિક પ્રકાશ દર્શાવતી પુનઃ છુપાઇ ગઇ યુવાનના ચકોર નયનોની આગળ આવું સૌંદર્ય કદિ આવ્યું હતું કે નહિ તે વિષે સંદેહ છે. તેને જોઇ યુવતીનું અંગરોમાંચિત કંપિત અને ધર્મયુકત થયું તેને તેડવા આવેલી સુંદરી આ સર્વ ઘટના શાંત રીતે જોઇ રહી હતી થોડીવાર પછી તે બોલીઃ—

" આકૃતિ અને પ્રકૃતિદ્વારા પ્રતીત થાય છે કે આપ અવશ્ય મહારાજા છો. "

" હું કોણ છું તે જાણવાનું તમને શું પ્રયોજન છે ? "

" મને ઘણું પ્રયોજન છે "

" નિઃશંક બની તે પ્રયોજન જણાવો ! "

" સમય આવતાં જણાવીશ પરંતુ પ્રથમ મને આપ જણાવો કે આપ આ પ્રકારે અપરીચિતના સ્ત્રીઓની વચ્ચે આવ્યા તેમાં આપને વિશેષ અપરાધ છે કે મેં દયા કરી આપને સ્થાન આપ્યું તેમાં મારો વિશેષ અપરાધ છે ?

યુવતી " પ્રાયઃ યુવાઓનો સ્વભાવ અતિ ચંચળ હોય છે, આરેજ સ્ત્રીઓએ તેમની વાતો પર સહસ કરી વિશ્વાસ મૂકો તેમનાપર દયા લાવવી એ તેમની મહાન ભૂલ છે. "

યુવતી " અને સ્ત્રી મંડળમાં નિશંક ચાલ્યા આવવું એ પણ તેટલીજ મોટી ભૂલ નહિ કે ?

યુવક " એનો ઉતર મારાથી આપી શકાય એમ નથી. "

યુવતી ' તો ઉતર આપ્યા વિના અહીંઆંથી જવું વમ વિરૂદ્ધ છે.

આ સાંભળી યુવક સ્તંભિત થઇ ગયો. યુવતી મનમાં બોલી એઓ વીર વેશમાં હોવા છતાં પણ શૃંગારના આગાર છે. એમનું અત્રે આવવું નિષ્પ્રયોજન નથી. શું થાય છે તે જોઈશું."

પછી તે નિર્ભયતા પુર્વક બોલી:—

"આપ આટલા ચંચળ શા માટે બની રહ્યા છો ?

હું આપને ઓળખું છું."

આ પ્રમાણે બોલી યુવતી હસવા લાગી. તેનું આ હાસ્ય યુવાનને સર્પદંશ કરતાં પણ વિશેષ દુ:ખકર લાગ્યું તેના મુખનો રંગ ફીકકો પડી ગયો. તે ઉભો હતો ત્યાંથી ધમદઈ પૃથ્વી પર બેસી પડી યુવતીના મુખ તરફ જોવા લાગ્યો સુંદરી તેના હૃદયનો ભાવ સમજી જઇ તેના ચરણ ગ્રહીને બોલી:—

મહારાજ દાસીનો અપરાધ ક્ષમા કરો- આપ કાંઇપણ શંકા રાખશો નહિ અમે આપના શત્રુ નથી !'

યુવક બોલ્યો કોણ છો ? મારા તરફથી પણ તમને કાંઇ પીડા થશે એમ ધારશો નહિ."

યુવતી" મહારાજ, આપના દર્શન માત્રથી તેની તો મને ખાત્રી થઇ છે, પરંતુ—

યુવક "પરંતુ શું ?"

યુવતી "એક પ્રાર્થના છે."

યુવક ' બોલો."

યુવતી ' આપ પુનઃ આગામી પૂર્ણિમાને દિવસે અત્રે પધારશો ?"

યુવક "યદિ તમારી એવી ઇચ્છા હોય તો હુ આવીશ '

યુવતી ' ત્યારે હું આપને અમારો સંપૂર્ણ પરિચય કરાવિશ.

યુવક " ઠીક પરંતુ જણાવો કે હું કોણ છું ?"

યુવતી " મહારાજા."

એટલું બોલીને યુવતીએ યુવાના કાનમાં કાંઇક કહ્યું, તેથી યુવાએ ચકિત થઇ તેની તરફ જોયું. પછી સુંદરી બોલી " હવે

મારો અપરાધ મોટો કે આપનો અપરાધ મોટો તેનો નિર્ણય કરવાનું કામ એક ત્રીજી વ્યક્તિના હાથમાં રહ્યું. ”

આ સાંભળી યુવક સ્મીત કરવા લાગ્યો અને યુવતી ક્ષણુ પશ્ચાત પુનઃ બોલી “ ઠીક, ચાલો હવે સ્નાનાદિક કરીસો ત્રીજો પ્રહર થઇ ગયો છે, ત્યાર પછી વિશ્રામ કરજો અને ધા પર મલમ પટા બંધાવજો. ’

યુવાએ યુવતીના આ વચનો પર લક્ષ્ય ન આપતાં દૃષ્ટિ ફેરવી તો પુનઃ તેને ઉકતદારાની સજીવ છબી દૃષ્ટિગોચર થઇ પરંતુ તે ક્ષણુ માત્રમાં પુનઃ અદશ્ય થઇ ગઈ. યુવક મુગ્ધ સર્પની પેઠે યુવતીની પાછળ પાછો બીજા ઘરમાં ગયો સ્નાનાદિક કર્યું પછી ભોજન કર્યું એટલામાં સંધ્યાકાળ થઈ ગયો, યુવાની પ્રસ્થાન કરવાની પ્રબલ ઇચ્છા હતી, પરંતુ યુક્ત સુંદરીના આગ્રહથી તેને ત્યાંજ રાત્રિ વ્યતીત કરવી પડી પરંતુ અફસોસ ? તેને પોતાના નિરાશ્રય અશ્વની સ્મૃતિ રહી નહિ જો કે તેના પોતાના ઘાવપર મલમ પટા તો કર વામાં આવ્યા

તૃતિય પરિચ્છેદ.

મિલન.

પ્રણયનો મહિમા અદ્વીતિય છે. જગતમાં જે સહૃદયનું હૃદય ક્ષેત્ર પ્રેમ બીજથી અંકુરિત ન હોય તે મરૂભૂમિથી જરાપણ કમ નથી. પ્રણયનીતિ, કુલ, ધર્મ અને સમાજને જોતો નથી. અજ્ઞાન કુલશીલ વ્યકિતઓ એક બીજાના દર્શન કરે ત્યારથીજ તેમના

હૃદયમાં તેનો ઉદય થાય છે. એટલા માટે તેને લોહ ચુંબકથી ઓછો ગણવો ન જોઇએ. જેણે કદી પણ હીરો જોયો ન હોય અને જે તેનું મૂલ્ય પણ જાણતો ન હોય તે શું હીરો જોઇને મોહિત થતો નથી? હીરાનું મૂલ્ય અને ગુણ ન જાણનારને પણ તે અવશ્ય પોતાની ઉજ્જવલતા અને શોભાથી આકર્ષિત કરી લે છે. જેણે સોનું જોયું ન હોય ને એકાએક કોઇના અંગપર સુવર્ણમય આભૂષણો જુએ તો શું તેનું મન તેની શોભાથી આકૃષ્ટ નહિ થશે? પ્રણયનો અંકુર હૃદય ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તેનો મર્મ સમજાવી શકાય એવો નથી

એ કોઇની ઇચ્છાથી ઉત્પન્ન થતો નથી અને કોઇની મનાથી રોકાતો નથી. એ પોતાની અનિવાર્ય ગતિથી સ્ત્રી-પુરુષોને ચલાયમાન કરે છે. સર્વ સંસાર પ્રણયનો દાસ છે એમ કહેવું અયુક્ત નથી જગદીશ્વરજ સ્ત્રી-પુરુષનાં હૃદય ક્ષેત્રમાં પ્રણયબીજનું આરોપણ કરે છે, જેથી સંસારનો પ્રવાહ એકસરખી રીતે ચાલ્યા કરે છે. જેવી રીતે વસંત ૠતુનું આગમન થતાંજ વૃક્ષરાજ ફળફૂલોથી સુશોભિત થાય છે તે પ્રકારે બાલ્યાવસ્થા જઈ તારૂણ્ય પ્રાપ્ત થતાંજ પ્રણયનું બીજ મનુષ્ય બીજ મનુષ્યના હૃદયમાં સ્વયં પ્રકટ થાય છે.

ગ્રીષ્મઋતુ ચાલે છે, નિશાનો સમય છે, ચંદ્રમા ગગનના મધ્ય ભાગમાં પોતાના અખંડ પ્રકાશથી પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરી રહ્યો છે. સંસારના સમસ્ત જીવો વિશ્રાંતિ સુખનો અનુભવ લે છે. શીતલ, મંદ અને સુગંધી અનિલ પોતાની લહરિઓથી સર્વ જીવોને આનંદ આપી રહ્યો છે. મંદિરમાં એક વિશાળ અગાશી છે તે પર એક મૃદુ શય્યાપર આપણો યુવક સુખપૂર્વક નિદ્રા દેવીની આરાધના કરે છે. સંસારમાં સર્વત્ર નિસ્તબ્ધતા તથા શાંતિનું સામ્રાજ્ય પ્રસરી રહ્યું છે. શય્યાની નિકટ એક બોળી બાલા ઉભી ઉભી યુવકના મુખની શોભા જોઇ રહી છે. તે કદિ હસે છે અને કદિ રૂએ છે. કદિ દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખે છે અને કદિ કાંઇક ગણગણાટ કરે છે

તે વીર પુરૂષના દર્શન માત્રથી બાલિકાના હૃદયમાં એટલું પરિવર્તન થઇ ગયું કે તે તેને પોતાના સર્વ ભાવથી ચાહવા લાગી

આનું પરિણામ શું આવશે ? ગમે તે આવો. વિધિની વિચિત્ર ગતિ છે. તેમાં આ બાલિકાનો શો દોષ છે ?

ત્યાર પછી તે બાલા એક ખુરશીપર બેસી ઉક્ત યુવાના મુખપર વિંજણો નાંખવા લાગી. તેની આંખોમાંથી અશ્રુ બિંદુઓ ટપકવા લાગ્યાં. અહા ! તે બાલિકાનું જેવું કોમલતા પૂર્ણ હૃદય હતું તેવી તેની સરલતામય આકૃતિ પણ હતી. સ્ત્રી જાતિ મહા માયાનો અવતાર છે. જો સરલ હૃદય સુંદરીઓ ન હોત તો આ જગત્ મરૂ ભૂમી બની ગયું હોત. અનુભવી પાઠકો આ સમયે ઉક્ત બાલિકાના હૃદયમાં શા ભાવ પ્રવર્તી રહ્યા હતા તેનું અનુમાન કરી શકશે. દયામયી સરલ હૃદય બાલિકાના કોમલ હસ્ત દ્વાર હાલતા વિંજણાથી તે યુવકના સમગ્ર અંગને શાંતિ થઇ, રાત્રિના ત્રણ વાગી ગયા હશે, એવામાં યુવકની આંખો ઉઘડી તેણે આંખ ઉઘાડીને જોયું તો પૂર્વ પરીચિત બાલા હાથમાં પંખો લઇ ખુરશીપર બેઠેલી જણાઇ તે વારંવાર પોતાની સાડીના છેડાથી આંખ લૂછતી અને દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખતી હતી. તેને જોતાંજ યુવાના મનમાં મોહ ઉત્પન્ન થયો. તેણે પોતાના મનમાં પ્રતિજ્ઞા કરી કે " આ સ્ત્રી શિવાય અન્ય કોઇને પણ હું મારા હૃદયમાં ધારણ કરીશ નહિ. "

આ પ્રણયની આકર્ષણ શક્તિનો પ્રભાવ હતો. જે પ્રણય એક પક્ષી હોય તે ખરો પ્રણય નથી, તે પ્રણયા ભાસ માત્રજ ગણી શકાય યુવાની આંખો સાથે પોતાની આંખ મળતાંજ તે બાલા લજ્જીત થઇ ગઇ. ત્યાંથી ઉઠીને ચાલ્યા જવાની તેની ઇચ્છા થઇ, પરંતુ ગતિ એ તેની ઇચ્છાને ટેકો આપ્યો નહિ. યુવા શૈયા પર બેઠો થયો. ઉભય પ્રણયીનાં હૃદય ધડકવા લાગ્યાં. નિર્જન સ્થાનમાં પ્રણયીનું મિલન મહા ઉત્પાત ઉત્પન્ન કરે છે. પ્રથમ સમાગમ પ્રસંગે નવ પ્રણયીનાં હૃદય કંપિત થયા વિના શી રાતે રહે ? યુવાએ હૃદયનો વેગ રોકી મૃદુ સ્વરે કહ્યું:—

" સુંદરી, શું તમે શયન કર્યું નથી ? તમે અહીંઆં ક્યારથી બેઠાં છો ? "

પરંતુ બાલિકાએ કાંઇપણ ઉત્તર આપ્યો નહિ તેથી યુવાએ પુનઃ પ્રશ્ન કર્યો "શું હું એવો મંદ ભાગ્ય છું કે તમારાં બે વચનો સાંભળવાનો પણ અધિકારી નથી ! શું તમે મને પંખો નાંખતાં હતાં ?"

એટલું બોલી યુવક અટકી ગયો તેનું હૃદય સ્નેહથી ઉભરાઇ ગયું. તેના હૃદયનો ભાવ સમજી તે બાલિકા અતિ ક્ષીણ સ્વરે બોલી:—

"મહારાજ, આપ અતીથિ છો. આપની સેવા કરવી એ અમારો ધર્મ છે."

આથી કાંઇપણ અધિક કહી શકી નહિ, કારણ કે લજ્જાથી તેની વાચા બંધ પડી ગઇ.

યુવક "તમારી સખી ક્યાં છે. ?"

બાલા "બીજા ઘરમાં છે."

યુવક "શું તમે મને તમારો પરિચય નહિ આપો ! તેમ કરતાં કાંઇ ભય છે ? શું મારૂં હૃદય ચીરીને બતાવવાની જરૂર છે ?

બાલા "હું મારો પરિચય આપત, પરંતુ વિશ્વાસઘાત કરવો એ શું પાપ નથી ?"

યુવક "ઠીક; એ તો કહો કે તમે અહીંઆં કેટલાં સમયથી રહો છો ?"

બાલા "મહારાજ, એ શું પરિચય બહારની વાત છે ? નહિ કહેવા માટે મને ક્ષમા કરજો; પરંતુ ધૈર્ય ધારણ કરશો, સમય આવતાં સર્વ વાત પ્રકટ થશે."

યુવક આ સાંભળી કેટલીક વાર સુધી મૌન રહ્યો. પછી તેણે બીજી વાત કાઢી:—

"પ્રાતઃકાલમાં હું અહીંઆંથી ચાલ્યો જઇશ; શું તમે મને કદાપિ યાદ કરશો ?"

આ સાંભળી બાલિકા લજ્જીત થઇ કાંઇ પણ બોલી નહિ, પરંતુ તેણે ઉક્ત પ્રશ્નનો ઉત્તર મનમાં ને મનમાં આ પ્રમાણે આપ્યો:—

"મેં મારા માનસ મંદિરમાં આપની પ્રતિષ્ઠા કરી છે હવે આ ભવમાં તે સ્થાનનો બીજો કોઇ અધિકારી થઇ શકશે નહિ."

ત્યાર પછી તેણે દીર્ઘ નિઃશ્વાસ નાંખ્યો તે જોઈ યુવક બોલ્યો " શું તમારા માનથી પણ મારૂં હૃદય શીતલ અને કર્ણું પવિત્ર નહિ થશે ?"

કિંતુ બાલિકા લજ્જાથી કાંઇપણ બોલી નહિ. તે જોઇ યુવક શૈયાપર ઉભો થઇ ઉભય હસ્ત ઉંચા કરી બોલ્યો:—

" હે દયામય જગદીશ્વર ! આપની સાક્ષીથી હું કહું છું કે આ સુંદરીને હું કદિપણ અપકાર કરીશ નહિ. પછી તેણે બાલિકા પ્રતિ દ્રષ્ટિપાત કરી કહ્યું " શું હજી પણ સંદેહ છે ?"

બાલા " સંદેહ તો પ્રથમ પણ નહોતો અને હમણાં પણ નથી. અને આપ ઘણાજ આતુર હો તો હું થોડો પરિચય આપીશ."

યુવક " ઠીક, કહો ત્યારે "

બાલા " મારી માતા એક બીજે સ્થળે રહે છે અને હું મારી સખીની સાથે અત્રે રહું છું. કોઇ કોઇ વાર મારી માતા અમને મળવાને અત્રે આવે છે. અને કદિ કદિ હું તેમને મળવાને જાઉં છું."

યુવક " અહીંઆં તમારી સંભાળ કોણ રાખે છે ?"

બાલા " મારી સખી છે અને એક મહંત છે."

યુવક " આજે તો તેઓ મારા જોવામાં આવ્યા નહિ."

બાલા " તેઓ ક્યાંક ગયા હશે "

યુવક " શું તમારો આદિ નિવાસ આજ સ્થળે છે ?"

બાલા " ના. બે વર્ષથી હું અત્રે રહું છું. પરંતુ હવે હું અધિક સમય અત્રે રહીશ નહિ "

યુવક " શું આ વાત કહેવામાં તમે વિશ્વાસઘાત કર્યો નથી ?"

આ સાંભળી બાલિકા ગભરાઇને રોવા લાગી. ત્યારે યુવાએ પોતાના દુપટ્ટાથી તેનાં અશ્રુ લૂછી કહ્યું " અરે આ શું? રડો છો શા માટે ?"

બાલા " મહારાજ, મારા ચંચલ ચિત્તે આપના કહેવાથી આ દોષ કર્યો, માટે આ દોષના ભાગી આપ છો." આ પ્રમાણે બોલતાં બોલાતાં તેના મુખપર સ્મિત સ્ફુરકી રહ્યું. અને યુવાએ પણ હર્ષિત થઇ કહ્યું 'હુ દોષનો સ્વિકાર કરૂં છું.

આટલું બોલી તેણે તે સુકુમાર બાલિકાનો કોમલ હસ્ત ગ્રહણ કરી તેની અંગુલિમાં પોતાની વિંટી પહેરાવી દીધી. તે જોઇ બાલિકાનું હૃદય કંપવા લાગ્યું. તે તેને ઉતારવા લાગી ત્યારે યુવાએ કહ્યું "જો તમે આ મુદ્રિકા લેશો નહિ તો હું માની શકે તમે કદિ પણ મને યાદ કરશો નહિ. આ વિંટીને જોવાથી તમને સદા મારૂં સ્મરણ રહેશે."

બાલિકા "અને આપ મને યાદ કરશો કે?" એમ કહી તેણે પોતાની મુદ્રિકા યુવાની તરફ ફેંકી. યુવાએ ચંદ્ર પ્રકાશમાં વિંટીપર કોતરેલું નામ વાંચીને આનંદિત થઇ કહ્યું "તમારૂં નામ મલ્લિકા છે?"

બાલા "તે આપે શી રીતે જાણ્યું?"

યુવક "આ મુદ્રિકાની ઉપર લખેલું છે."

બાલા "અને આપનું નામ પણ મુદ્રિકાપર છે. મહારાજ, આપજ નરેન્દ્ર—"

યુવક "ના, એ મને રાજાની તરફથી મળી છે."

બાલા "તો મારી વિંટી પણ મને રાણીના તરફથી મળી છે."

યુવાએ હસીને તે બાલિકાને અલિંગન કર્યું. તે લજ્જાથી સંકોચ પામી પાછી હટી ગઇ. એટલામાં તેની સખી ત્યાં આવી પહોંચી. તેને જોઇને ઉભય લજ્જીત થયાં. આવતાં વેંત તે યુવતી બોલી "મહારાજ, પ્રાતઃકાળ થયો છે. કહો, રાત્રિ તો આનંદથી વ્યતીત થઇને?"

યુવક "જ્યાં તમારા સમાન આનંદ દાતા હોય ત્યાં આનંદની શી કમી હોય?"

યુવતી "મારી સખીએ આપનો આદર સત્કાર સારી રીતે કર્યો ને?"

યુવક "તમારાં સખી તમારાથી પણ અધિક છે. આ સાંભળી તે ષોડષી બાલિકા લજ્જીત થઇ ત્યાંથી નાશી ગઇ. પછી યુવતિ બોલી "મહારાજ, યદિ આજ્ઞા હોય તો હું કાંઇક પૂછું."

યુવક "તમે જે ઇચ્છા હોય તે પૂછો અને તમારો પરિચય ન આપો તે શું ન્યાય છે?"

યુવતી "સ્ત્રી જાતિ ન્યાયની વાત શું જાણે?"

યુવક "તો પછી વ્યવહાર શી રીતે ચાલે?"

યુવતી "ધૈર્ય ધારણ કરો પુનર્મિલન થતાં હું સર્વ ભેદ પ્રકટ કરીશ. હમણાંજ સર્વ વાત કહેત, પરંતુ શું કરૂં? પરાધીન છું."

યુવક "તો આપનું નામ તો જણાવો."

યુવતી "તેમ કરતાં કાંઇપણ હરકત નથી. આ દાસીને સર્વ 'સરલા' ના નામથી બોલાવે છે."

યુવક "તમારૂં જેવું નામ છે તેવાજ તમારા ગુણ પણ છે."

સરલા "આપે કોઇ સુંદરીની સાથે વિવાહ કર્યા છે?"

યુવક "હા."

આ શબ્દ સાંભળતાંજ સરલા પૃથ્વીપર ધમ દઇને બેસી ગઇ તેને સહસ્ર વૃશ્ચિક દંશ કરતાં વિશેષ દુઃખ થયું અને તેની મુખાકૃતિ પરિવર્તિત થઇ ગઇ. તેના મનનો ભાસ સમજી યુવાએ કહ્યું "સરલા, તમે ગભરાઓ છો શા માટે? મારા વિવાહ તો તમારી સન્મુખ થયા છે?"

સરલા "આપને કસમ છે, સત્યજ કહેજો."

યુવક "સત્યજ કહું છું. એક અજ્ઞાત કુલ શીલા બાલાને મેં મારો પ્રેમ અર્પણ કર્યો છે."

સરલા "ક્યારે?"

યુવક "આજ રાત્રે."

આ સાંભળી સરલા વસ્તુ સ્થિતિ સમજી ગઇ અને શીઘ્રતાથી ઉઠી યુવાનો હાથ ગ્રહણ કરીને બોલી:—

"તો મારૂં પારિતોષિક ક્યાં છે?"

"ચાલો" એમ કહી તેણે તેને મોતીની બે માળાઓ આપી અને કહ્યું "એમાંની એક તમારી અને બીજી તમારી સખીની છે."

સરલા "મહારાજ, આપ મારી સખી પ્રત્યે પર પ્રેમ રાખો છો?"

યુવક "તેનું કાંઇ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હું આપી શકું એમ નથી."

યુવતી હસીને બોલી "મહારાજ આપ નરેશ છો, તો શું સામાન્ય કન્યાપર આપનો પ્રેમ સદા રહેશે ?"

યુવક "આ વચન તો મને વજ્ર બાણુ કરતાં પણ વિશેષ પીડા આપે છે."

સરલા "તો મારી સખીનું સદા સ્મરણ રાખશો, એજ મારી પ્રાર્થના છે."

યુવક "શું હૃદય ચીરીને બતાવું ? જો મારા હૃદયમાં જોશો તો તમારી સખી ત્યાં વિરાજમાન થયેલી જણાશે."

સરલા "મહારાજ, આપ ખરેખર ભાગ્યશાળી છો."

યુવક "શી રીતે ?"

સરલા "આપે જે કન્યાનો સ્વીકાર કર્યો છે તે આપને યોગ્ય અસાધારણ રત્ન છે. એની ખરી સ્થિતિ આપને આગામી પૂર્ણિમાને દિવસે નિવેદન કરીશ."

આટલું બોલી સરલા ચાલી ગઇ. યુવક હસ્ત મુખ પ્રક્ષાલન કરી વસ્ત્ર શસ્ત્રથી સજ્જ થયો. એવામાં મલ્લિકા ત્યાં આવી લજ્જા યુક્ત ભાવથી બોલી "આપ પુનઃ પધારશોને ?"

"અવશ્ય" એમ કહી યુવાએ તેના કપોલપર ચુંબન કર્યું બાલા લજ્જા અને સંકોચ પામી અને સત્વર ત્યાંથી ચાલી ગઇ. યુવકને દ્વારપર સરલાનું મિલન થયું. તેની આગળ પુનઃ આવવાની પ્રતિજ્ઞા કરી તથા ભવાની પતિને પ્રણામ કરી યુવક અશ્વની તપાસ કરવા નીકળયો. તે બિચારો પોતાના સ્વામિની સેવાને માટે એક વૃક્ષ નીચે ઉભો હતો. તે પોતાના સ્વામિને જોઇને ખુખારવા લાગ્યો. અશ્વપર આરૂઢ યુવક થઇ ચાલ્યો. તે સમયે તેના મનમાં વર્તમાન આશ્ચર્યકારક ઘટનાઓ એક પછી એક ઉદય પામવા લાગી.

યુવકને પ્રસ્થાન કર્યાને પા કલાક થયો હશે. એવામાં તેનો ઘોડો જે ઝાડીમાં ઉભો હતો. તેમાંથી એક કદાવર યુવક બહાર નીકળી આવ્યો અને આમ તેમ દ્રષ્ટિપાત કરી તથા મંદિર તરફ ધ્યાન પૂર્વક જોઇ મૂછપર તાવ દેતો બોલ્યો "અલહમ્દ લિલ્લાહ. હવે તો મારો બેડો પાર છે. નવાબ સાહેબ જે પરીની તપાસ દીર્ઘ કાળથી

કરી રહ્યા છે તેનો પત્તો અંતે મને લાગ્યો છે. બસ, હવે તો પૂછવુંજ શું? નવાબ સાહેબની તરફથી જ્યારે ખૂબ ઇનામ મેળવીશ ત્યારેજ એનાજ નીમ્નો પત્તો બતાવીશ.

લેકિન, વાહ નરેન્દ્ર પણ કેવો બહાદુર છે કે જેણે કાસિમ જેવા બહાદુર વીરને જોત જોતામાં પરાજીત કર્યો. અલ્લાહ, હું તો કેવળ નરેન્દ્રની તપાસ કરવાને અકસ્માત આ તરફ નીકળી આવ્યો હતો અને તેના ઘોડાને અત્રે જોઇ ઝાડીમાં છુપાઇ ગયો હતો. મગર ખુદાના ફઝલથી નરેન્દ્રની સાથે સાથે તે ગુલબદન હુરનો પત્તો પણ મને મળી ગયો કે જેને માટે નવાબ સાહેબ કેટલીક મુદ્દતથી દિવાના સમાન બની ગયા છે."

ત્યાર પછી તે પોતાના ઘોડાને ઝાડીમાંથી બહાર લઈ આવ્યો અને તે પર સવાર થઇ ચાલવા લાગ્યો. તેનું ગમન થતાંજ એક બીજો સખ્સ ઝાડીમાંથી બહાર નીકળ્યો અને આમ તેમ દ્રષ્ટિપાત કરી બીજી દિશામાં ચાલ્યો ગયો. અત્રે અમે સ્પષ્ટીકરણ કરવાનું આવશ્યક માનીએ છીએ કે તેમાંનો એક યવન અને બીજો હિંદુ હતો.

ચતુર્થ પરિચ્છેદ.

મિલન.

યોગ્ય વયે માનવ હૃદયમાં પ્રિયકરના અભાવે વિરહ ઉત્પન્ન થાય છે. તે વિરહ સ્ત્રી અને પુરૂષ એ ઉભયને વિષમ યાતના આપે છે. જે સમયે વિશ્વ સંહારક શંકરની હૃદયાલ્હાદિની એ દક્ષયજ્ઞમાં પોતાના શરીરની આહુતિ આપી હતી ; તે સમયે મહાદેવજીએ પોતાના હૃદયની વિરહ વેદના શાંત કરવાને સતીના મૃત દેહને આલિંગન કર્યું હતું.

આ અવસ્થાનું નામજ વિરહ છે. વિરહ એ કાંઇ સામાન્ય વ્યાધિ નથી. તેની કાંઇ બીજી ઔષધિ નથી કે ઉપાય નથી, પ્રિયકરનું મિલન એજ માત્ર તેનો ઉપાય છે.

આપણી સરલ હૃદયા મલ્લિકા પણ હાલ એજ વિરહ વેદનાથી પીડાય છે. મલ્લિકાએ મહારાજા નરેન્દ્ર શિવાય કોઇપણ પુરુષની મૂર્તિનું ધ્યાન કરી અત્યંત દુઃખિત થવા લાગી. માત્ર તેને મળવાની આશાથીજ તેને ધૈર્ય પ્રાપ્ત થતું હતું. તે મનમાં બોલીઃ—

"એક સપ્તાહ વ્યતીત થઇ ગયું, પરંતુ મહારાજા હજી આવ્યા નહિ, આજેજ પૂર્ણિમા છે. શું તેઓ આ દાસીપર દયા કરી પુનઃ દર્શન આપશે? રાણી બનવાનું મારા ભાગ્યમાં લખ્યું હશે?"

મલ્લિકા આ પ્રકારની ચિંતા સદા સર્વદા કરતી અને સૂના ઘરમાં બેઠી બેઠી અશ્રુ વહેવરાવ્યા કરતી. જેણે દશ દિવસ પૂર્વે મલ્લિકાનું સ્વર્ગીય રૂપ જોયું હશે તે આજે તે ફિક્કી પડી ગયેલી સુંદરીને ઓળખી શકશે નહિ. અહો, તે સરલ હૃદયા બાળાએ આ શું કર્યું? શા માટે તેણે પોતાના કંચન સમાન શરીરને મૃતિકા સમાન બનાવી દીધું? તે ચિંતામાં નિમગ્ન થઇ હતી, એવામાં ત્યાં સરલા આવી પહોંચી. મલ્લિકા વારંવાર રાજા નરેન્દ્ર સિંહની આપેલી મુદ્રિકા અને માલા જોતી અને વારંવાર તેને ચુંબન કરતી. તે પોતાના પ્રિયકરના વિચારમાં એટલી બધી નિમગ્ન થઇ હતી કે સરલાના આગમનની તેને ખબર પડી નહિ. સરલાએ મલ્લિકાની આ દશા જોઇ દીર્ઘ નિશ્વાસ નાખી કહ્યુંઃ—

"સખી મલ્લિકા, તું આટલી અધીર શા માટે બને છે! એમ કરવાથી કષ્ટ વિના બીજી શી પ્રાપ્તિ થવાની છે?"

મલ્લિકા વિચારમાં એટલી બધી નિમગ્ન થઇ હતી કે સરલાનાં આ વચનો પણ તેના સાંભળવામાં આવ્યાં નહિ. આથી સરલાએ તેની પાસે બેસી તેના ગાલ પકડી કહ્યું.

"મલ્લિકા, અધીરી શા માટે થાય છે? આજે તો મહારાજનો આવવાનો વાયદો છે ને?"

મલ્લિકા ચોંકી ઉઠી. તેણે નિકટ સરલાને જોઇ પોતાના મનના ભાવ છુપવવાનો અવસર ન હોવાથી લજ્જીત થઇ કહ્યું:—

"સરલા, માજી સારાં છે ? તું ક્યારે આવી ?"

સરલાએ દીર્ઘ નિશ્વાસ નાંખી કહ્યું:—

"સારાં છે, હું હમણાંજ તેમની પાસેથી ચાલી આવી છું.

સરલા "માજીએ શું કહ્યું ?" આમ બોલીને લજ્જાથી સંકોચ પામી.

સરલાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો "હજી સુધી માજી પોતાની સમ્મતિ આપતાં નથી. પરંતુ એમની સમ્મતિ મેળવતાં હવે વિશેષ વિલંબ નથી. હું આજેજ સર્વ સુવ્યવસ્થા કરીશ"

મલ્લિકા મુગ્ધ બની બેસી રહી. સરલા કાંઇ કહેવા જતી હતી, પરંતુ એવામાં બહાર મહા કોલાહલ થતો સંભળાયો, તે ચકિત થઇ આમ તેમ જોવા લાગી. એવામાં એક વૃદ્ધ માણસે આવીને કહ્યું:—

"સરલા સર્વનાશ !"

સરલા (ગભરાઇને) "ભટ્ટાચાર્ય મહાશય આ શું છે ?"

ભટ્ટાચાર્ય 'સર્વનાશ, યવનોએ તમારૂં નિવાસ સ્થાન શોધી કાઢી મંદિરને ઘેરી લીધું છે. હવે બચવાની કાંઇપણ આશા નથી."

આમ કહી ભટ્ટાચાર્ય ત્યાંથી નાશી ગયા. એટલામાં ત્યાં યમદૂત સમાન દશ બાર યવનો આવી પહોંચ્યા તેમને જોઇને મલ્લિકા મૂર્ચ્છિત થઇ ગઇ. યદ્યપિ સરલા સાવધાન હતી તો પણ તે ગભરાઇ ગઇ હતી ઉભય સુંદરીઓને જોઇને મુસલ્લમાનો આનંદથી નાચવા લાગ્યા પછી તેઓ તેમને બાંધી પાલખીમાં નાંખી ત્યાંથી ચાલ્લવા લાગ્યા. સંધ્યાકાળ થવાને બહુજ વિલંબ નહોતો.

મુસલમાનોની સંખ્યા પચાસથી ઓછી નહિ હશે. તેઓ અશ્વારૂઢ થઇ ચોતરફથી પાલખીને ઘેરી ચાલવા લાગ્યા. પાલખીની આગળ જે મુસલમાન ભારે ઠાઠમાઠથી અશ્વારૂઢ થઇને ચાલતો હતો તેનું નામ ઉસમાન હતું અને તેની બાજુનાં જરા પાછળથી જે નવ યુવાન મુસલમાન શ્વેત અશ્વપર આરૂઢ થઇને ચાલતો હતો તે ઉસમાનનો મુસાહિબ હતો તેનું નામ રહીમ હતું. રહીમે ઉસમાનને કહ્યું:—

"કેમ, હજરત, નવાબ સાહેબતો કેવળ મલકા (મલ્લિકા) ના ઉમ્મીદવાર છે, તો પછી આપ તેની સાથે આ બીજી નાજનીનને શા માટે લઇ જાઓ છો ?"

ઉસ્માન (સ્મિત કરી) "શું એનો સબબ મીયાં રહીમખાંને સમજાવવો પડશે ? ખેર, સાંભળો આ બીજી ઓરતને હું મારી બીબી બનાવીશ અને તેમ કરવામાં મારો ઉદ્દેશ એ છે કે જ્યારે મલ્લિકાના પાશમાં નવાબ સાહેબ પૂરેપૂરા સપડાઇ જશે ત્યારે આ ઓરતની મારફતે હું મારૂં ઘણું કામ પાર પાડીશ, કારણકે આ ઓરતની સાથે મલ્લિકાને ઘણી દોસ્તી છે."

નિદાન તે સર્વ શીઘ્ર ગતિથી આગળ ધસવા લાગ્યા. પાઠક, આ ઉસમાનજ યુવકના ગમન પશ્ચાત્ ઝાડીમાંથી બહાર નીકળયો હતો. અને આ સર્વ બખેડો તે દુષ્ટેજ કર્યો હતો. આ મુસલમાનની ટોળીની પાછળ પાછળ એક હિંદુ પણ જવા લાગ્યો અને તે બીજો કોઇ નહિં, પરંતુ તે ઉસમાનની પછીથી ઝાડીમાંથી નીકળ્યો તેજ હતો.

મધ્યાન્હના સમયે વન સ્થલીના માર્ગથી એક નાની સેના ચાલી જતી હતી. તેની આગળ યુવકોએ અશ્વપર આરૂઢ થઇ પરસ્પર વાતો કરતા ચાલતા હતા. તેમાંનો એક રાજા હતો અને બીજો મંત્રી હતો.

રાજા "મંત્રીજી, પઠાણોના ઉપદ્રવને લીધે વનના માર્ગથીજ ગમન કરવું યુક્ત થયું."

મંત્રી 'મહારાજ, મેં પણ એવીજ અનુમતિ આપી હતી. વિશેષતઃ ગ્રીષ્મ ઋતુમાં સૂર્યના તાપથી બચવાને માટે આ માર્ગ અતિ ઉત્તમ છે."

રાજા "કિંતુ જ્યાં સુધી આપણે આપણા લક્ષ સ્થાનપર જઈએ નહિં ત્યાં સુધી આપણે નિર્વિઘ્નથી આજકાલ પદ પદ પર વિપત્તિ છે."

મંત્રી "પરંતુ સાવધાની વાપરવાથી વિધ્નથી બચી શકાય છે."

ઉભય શીઘ્ર ગતિથી ચાલવા લાગ્યા. તેમની પાછળ સેના શ્રેણી ચાલતી હતી. સેનાનો કોલાહલ સાંભળી પશુઓ પ્રાણ ભયથી આમ તેમ દોડવા લાગ્યાં અને પક્ષીઓ પોતાના માળામાંથી મુખ કાઢી

તેની તરફ જોવા લાગ્યાં તથા પોતાની વિહ્વલતા પ્રદર્શિત કરવા લાગ્યાં. અન્ય જીવોમાં મહા હિલચાલ ઉપસ્થિત થઇ, ચો તરફ અશાંતિ ફેલાઇ ગઈ અને પશુ પક્ષીના કલરવથી વન સ્થલી ગુંજાયમાન થઇ રહી.

આ સમયે એક સુંદર મૃગ રાજાના જોવામાં આવ્યો તેને જોતાં વેંતજ તેમણે પોતાનો અશ્વ તેની પૂઠે ફેંકયો અને સંકેત મળતાં મંત્રીએ પણ તેમનું અનુકરણ કર્યું. સૈન્ય પણ તેમની પાછળ પાછળ ચાલ્યું; પરંતુ રાજા તથા મંત્રીને ત્યાંજ વિશ્રામ કરવાની આજ્ઞા કરી શીઘ્ર ગતિથી આગળ નીકળી ગયા. મૃગની પાછળ તેઓ જંગલમાં ઘણા ભટકયા દશ બાર કોશ પર્યંત ગયા પછી મૃગ એકાએક એક ગુફામાં પ્રવિષ્ટ થઇ અદ્રશ્ય થઇ ગયો. આ આકસ્મિક ઘટનાથી તે ઉભય ભગ્ન હૃદય થઇ સ્તંભિત થયા.

પંચમ પરિચ્છેદ.

મિલન.

કોઇ કાર્ય અત્યંત પરિશ્રમ કર્યા છતાં પણ જ્યારે સફળ થતું નથી ત્યારે આપણને થયેલા શ્રમ કરતાં શતપટ અધિક શ્રમ લાગે છે અને આપણું હૃદય શિથલ થઇ જાય છે અને ગમે તેટલો શ્રમ કર્યા પછી જો કાર્ય સફળ થાય છે તો અણુમાત્ર શ્રમ લાગતો નથી. ઉક્ત ઉભય માણસોને પોતાના કાર્યમાં સફળતા નહિ મળવાથી તેમની દશા અત્યંત શોચનીય બની. તેમનાં મુખ અને નેત્રો લાલ બની ગયાં હતાં, સર્વાંગે પ્રસ્વેદબિંદુ ટપકતાં હતાં, મુખ શુષ્ક બની ગયાં હતાં અને હૃદય ધડકતાં હતાં. શ્રમ બાહુલ્યથી તેમનાં શરીર શિથિલ અને બોજા રૂપ થઇ ગયાં હતાં.

તેમના અશ્વોની પણ આવીજ દશા હતી. તેઓ અત્યંત શ્રમને લીધે વારંવાર પોતાની જીવ્હા બ્હાર કાઢતા હતા અને મુખથી ફીણ ફેંકતા હતા.

હતાશ થઇ ઉભયે અશ્વપરથી નીચે ઉતરી ઇતસ્તત દ્રષ્ટિ પાન કરી અશ્વને એક જળાશયના કિનારા પર લાવી જલપાન કરાવ્યું અને ચરવાને માટે સમીપમાંજ છોડી દીધા. તત્પશ્ચાત્ ઉભય હાથ મુખ પ્રક્ષાલન કરી તથા જલપાન કરી સ્વસ્થ થયા. પછી મહારાજા બોલ્યા “મંત્રીજી, આજે મહા વિપદ્ ઉપસ્થિત થઇ. આ મૃગે તો મહા સંકટમાં નાંખ્યા.”

મંત્રી “મહારાજ, એમાં શું આશ્ચર્ય ? એ એવી ભયંકર જાતિ છે કે એણે સાક્ષાત્ અવધેશ રાજને પણ પરાસ્ત કર્યા હતા. એ દુષ્ટોદ્વારા અસંખ્ય વીરો સંકટમાં પડયા હતા. તો આપણે પડીએ તેમાં શું આશ્ચર્ય ?”

મહારાજ “પરંતુ આશ્ચર્ય એ છે કે લોકો જાણી બુજીને એની જાલમાં સપડાય છે.”

મંત્રી “અસ્તુ. જે થયું તે થયું. હવે કોઇપણ ઉપાયે આ વનની બહાર નીકળવું જોઇએ.”

રાજા “અહો ! શું કાર્યને માટે જતા હતા અને શું થઇ ગયું ? ઇશ્વરેચ્છા !”

શનૈઃ શનૈઃ સંધ્યા દેવીનો સંચાર થયો સૂર્યનારાયણ અધિક યાત્રાના શ્રમથી પરિશ્રાન્ત થઇ રાત્રિના શયનને માટે અસ્તાચલમાં પધાર્યા. તેની પ્રિયા સરોજિની પ્રાણ પતિના વિયોગથી અત્યંત દુઃખિત થઇ. તેણે એકવાર ઉન્નત મુખ કરી કરુણ કટાક્ષ કર્યો, પરંતુ પ્રાણપતિ ન પધારવાથી પુન સંકુચિત બની. આ તરફ કુમુદિની પોતાના પ્રિયકરના દિનભરના વિયોગથી અતિ શોકાકુલ થઇ રહી હતી, પરંતુ હવે તે નિશાપતિના આગમનથી પ્રફુલ્લિત થઇ.

મહાકામી નિશાકર આખો દિવસ દિનમણિના ભયથી બહાર નીકળયા નહોતા, પરંતુ તેમને અસ્તાચલમાં જતા જોઇ તેઓ પૂર્વ દિશા તરફ મુખ કાઢી ઇતસ્તતઃ દ્રષ્ટિપાત કરી ગગનપટ પર અર્ધો

કલાકનો વિસ્તાર કરતા કરતા ઉદિત થયા અને તેમણે પોતાની શિતલ કૌમુદીથી ભૂતલને રૌપ્યવર્ણું કરી દીધું.

પક્ષી કુલ નિશાના આગમન પૂર્વેજ પોતપોતાના માળામાં પ્રવેશ કરી સૂતાં હતાં પશુકુલ પણ ઇતસ્તતઃ મોજ આવે ત્યાં રાત્રિ નિર્ગમન કરતાં હતાં અને વનમાં એક પ્રકારે શાંતિ પ્રસરી રહી હતી.

રાજા અને મંત્રી ઉભય જે માર્ગેથી આવ્યા હતા. તે માર્ગ નહિ જડવાથી અને રાત્રિ પડી જવાથી મનમાં કિંચિંત્ ઉદ્વિગ્ન થયા. રાત્રિના સમયે ઘીચ જંગલમાં માર્ગ શી રીતે જડી શકે ? જંગલ ઘીચ ઝાડ ઝાંખરાંથી પૂર્ણ અને ભયંકર હતું. મોટાં મોટાં વૃક્ષો શિર ઉન્નત કરી તથા પોતાની શાખાઓ હલાવી પથિકોને જાણે વનમાં પ્રવેશ કરવાનો નિષેધ કરતાં હતાં. તે વનમાં પ્રવેશ કરવાને ચંદ્રપ્રકાશ અશક્ત હતો. થોડી થોડી વારને અંતરે ભયંકર પ્રાણઘાતક પશુઓના કાનના પડદા ફાડી નાંખે એવા ચીત્કાર સંભળાતા હતા. અને તે વિસ્તીર્ણ જંગલમાં કેવલ બે મનુષ્યોજ હતા.

તે ઉભય યુવકોએ સાહસ કરી એક ઉચ્ચ વૃક્ષ પર આરોહણ કરી આસપાસ જોયું તો તેમને ચંદ્રપ્રકાશમાં થોડે દૂર એક ગિરિ ગુફા જણાઇ તે નિસ્તય વનમાં રજનીના સમયે એક આશ્રય સ્થાન પ્રાપ્ત થવાથી તેમના હૃદયમા આશા ઉત્પન્ન થઈ. વૃક્ષ પરથી શીઘ્ર નીચે ઉતરી તેઓ ગુફા તરફ ગયા અને તે સ્થાન સારૂં તથા નિરાપદ છે કે નહિ તેની સારી રીતે તપાસ કરી પછી તેમાં રાત્રિ યાપાન કરવાનો સંકલ્પ કરી મહારાજા બોલ્યા " મંત્રીજી, આપણે અત્રેજ રાત્રિ વ્યતીત કરવી ઠીક પડશે. "

મંત્રી " અવશ્ય આપણે તેમજ કરવું પડશે. "

મહારાજા " આપણા સમયની વિટંબના છે. કયાં રાજ પ્રસાદ કયાં મુલાયમ શય્યા અને કયાં આ ભયાનક કંદરા. "

મંત્રી " અહો, શા કાર્યને માટે જતા હતા અને વચમાં કેવો ઉપદ્રવ ઉપસ્થિત થયો. "

મહારાજ " અસ્તુ, પ્રથમ તમે શયન કરો, હું દ્વારપર બેસી પહેરો ભરીશ. "

મંત્રી " નહિ. નહિ, પ્રથમ આપજ શયન કરો હું પહેરો ભરીશ. પ્રથમ શયન કરવું એ મારો ધર્મ નથી "

મહારાજ " તો પછી તમને વિપત્તિમાં છોડી મારે શયન કરવું એ શું મારો ધર્મ છે ?"

મંત્રી " કાંઇ ચિંતા નહિ. પ્રથમ આપ શયન કરો. જ્યારે મને નિદ્રા આવશે ત્યારે હું આપને જાગૃત કરીશ."

મહારાજ " નહિં, પ્રથમ તમેજ સુઓ."

મંત્રી આ બહુ અનુચિત થાય છે."

મહારાજ " તો જવાદો, તમે પણ શયન ન કરો અને હું પણ નથી કરતો."

અનેક તર્ક વિતર્ક થયા પશ્ચાત્ મંત્રીએ પ્રથમ શયન કરવાનો સ્વિકાર કર્યો અશ્વોને નિકટજ વૃક્ષો સથે બાંધી મંત્રીએ શયન કર્યું અને મહારાજા સન્મુખ ભાલો મૂકી હાથમાં નગ્ન તલવાર લઈ કંદરાના દ્વારપર બેસી ગયા. અહો ! સમયની કેવી બલિહારી છે ! જે માણસ રાજ પ્રસાદમાં મુલાયમ શય્યાપર પણ શાંતિ પૂર્વક નિદ્રા લઇ શકતો નથી, તે પ્રસંગ વસાત્ ભૂશય્યપર સુખ પુર્વક નિદ્રા લઇ શકે છે.

નિશાના સમયમાં ચંદ્ર જયોત્સ્ના તથા શીતલ, મંદ, સુગંધી પવનનો સ્પર્શ થવાથી મહારાજા પ્રબલ નિદ્રાના પાશમાં સપડાયા. મંત્રીને સચેત કરીને શયન કરવાની પણ તેમનામાં શક્તિ રહી નહિ જોતા જોતામા ઉભય યુવકો તે નિર્જન જંગલમાં નિદ્રાવશ થઇ ગયા. પ્રાતઃકાળમાં જ્યારે મંત્રીની આંખ ખુલી ત્યારે મહારાજા તેને દ્રષ્ટિ ગોચર થયા નહિ. તેઓ કયાં ગયા હશે ?

ષષ્ટમ પરિચ્છેદ,

આ તરફ મહારાજાએ નેત્રો ખોલ્યાં તો ન વન છે, ન ગુહા છે, ન મંત્રી છે, ન રજની છે. ને સર્વને બદલે તેમણે પોતાને એક અગાશીમાં એક શયનપર સૂતેલા જોયા. તેમણે કદિ પોતાની આંખ ખોલીને અને કદિ બંધ કરીને પોતાની અવસ્થાની પરીક્ષા કરી, પરંતુ તેથી કાંઈપણ ફલ નિષ્પત્તિ થઇ નહિ. તેઓ મનમાં બોલ્યા "શું આ હું સ્વપ્ન જોઇ રહ્યો છું ? વા કોઇ ઇન્દ્ર જાલ છે ? કોઇ માણસે વસ્તુતઃ મને આ માયાજાલમાં ફસાવ્યો છે. આ કયા ઐન્દ્રજાલિકનું કર્મ હશે ?"

અનેક તર્કવિતર્ક કર્યા છતાં પણ તેઓ પોતાની વસ્તુ સ્થિતિ સમજી શકયા નહિ. પછી તેઓ શય્યાનો ત્યાગ કરી આમ તેમ ફરવા લાગ્યા. તેમણે ચોતરફ તપાસ કરી પરંતુ તેમને કયાંય પણ બારી વા છિદ્ર દ્રષ્ટિગોચર થયું નહિ. ગૃહમાં કેવલ એક દ્વાર હતું, પરંતુ તપાસ કરતાં તે પણ બહારથી બંધ કરેલું જણાયું મહારાજે ઘણી તપસ કરી પરંતુ તેમને કોઇ પણ છિદ્ર પ્રાપ્ત થયું નહિ કે જેથી તેઓ બહારની કાંઇ હકિકત જાણી શકે પછી તેઓ નતાશ, આશ્ચર્ય ચકિત અને સંદિગ્ધ તથા કિંચિત ભય વિવ્હલ બની ગૃહમાં ઇતસ્તતઃ ભ્રમણ કરવા લાગ્યા ક્ષણ પશ્ચાત્ તેઓ હૃદયનો ભય દૂર પરી દ્રઢતા ધારણ કરી શય્યાપર આવીને બેઠા, પરંતુ પોતાની પસે કાંઈ શસ્ત્ર નહોવાથી તેઓ પુનઃ ભય ગ્રસ્ત થયા. તે સ્થાનમાં શય્યા શિવાય બીજી કોઇ વસ્તુ નહોતી, કે જેથી તેઓ પોતાના ચિત્તને આનંદ આપે આથી નકામા બેસી રહેવાથી તેમનું ચિત્ત વ્યાકૂળ થવા લાગ્યું. ગત દિવસે પણ તેઓ પ્રાયઃ નિરાહર રહ્યા હતા, તેથી હવે ક્ષુધા પિપાસા ભયંકર મૂર્તિ ધારણ કરી તેમની ઉપર આક્રમણ કરવા લાગી. આ પ્રકારે કેટલાક કલાક વ્યતીત થઇ ગયા, તોપણ દ્વાર ખૂલ્યું નહિ. મહારાજા વારંવાર આ વિપત્તિમાંથી છોડાવવાને

